

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Фалько Наталі Миколаївни
«Соціально-психологічні основи гармонізації життєвого простору молоді
в умовах соціогенних викликів», подану на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна
психологія; психологія соціальної роботи**

Актуальність обраної для дослідження теми є вагомою, адже зі зростанням швидкості соціально-економічних та політичних змін, емоційних й інформаційних навантажень, гостро постає проблема гармонізації життєвого простору молоді. Складність розв'язання висунутої проблеми визначається наявністю широкого кола підходів до її вивчення, представлених у межах різних міждисциплінарних напрямів. Водночас, потребують розкриття структурна організація життєвого простору молоді, специфіка його репрезентації в образі світу молодої людини, зокрема через застосування проектно-просторового підходу, а також визначення особливостей гармонізації життєвого простору молоді в культурно-освітньому, соціокультурному та екокультурному вимірах. Крім того, поглибленого наукового аналізу, узагальнення й систематизації вимагають засоби соціально-психологічного супроводу процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів.

З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Н.М. Фалько має суспільний та науковий інтерес, й виявляється своєчасною та доцільною науковою працею в галузі соціальної психології та психології соціальної роботи.

Обґрунтованість концепції, наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації Н.М. Фалько підтверджується запропонованою логікою проведеного дослідження, що знайшла своє

відтворення у меті, завданнях, аналізованні наукової літератури та визначенні його теоретико-методологічних засад.

Для досягнення мети дослідження, яка полягала у концептуальному визначенні соціально-психологічних основ гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів; розкритті змістово-процесуальних засад інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів, авторкою був поставлений та вирішений комплекс завдань, що мав чітку та науково обґрунтовану конфігурацію. Насамперед, це: теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми життєвого простору молоді в науковій літературі; визначення структурної організації життєвого простору молоді та його транзитивності у соціально-психологічному дискурсі; здійснення концептуалізації проблеми гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів у соціально-психологічному вимірі; дослідження соціально-психологічної специфіки життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів; розкриття змістово-процесуальних засад побудови та реалізації інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів та проведення оцінки її ефективності.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми життєвого простору молоді у науковій літературі» Н.М. Фалько розкрито теоретичні витoki і зміст конструкту «життєвий простір особистості»; визначено структурну організацію життєвого простору молоді (теоретичну модель) та проаналізовано його транзитивність у соціально-психологічному дискурсивному контексті.

Дисертантка у достатньо широкому спектрі проаналізувала зарубіжні та вітчизняні наукові підходи до життєвого простору особистості як системно-інтегрованого поняття.

Авторкою показано, що життєвий простір молоді – це найбільш значуща для неї частина життєвого світу, що визначає суб'єктивно важливі сторони її життєдіяльності. Життєвий простір артикульований активністю молодої людини, пов'язаною з реалізацією власних прагнень, та репрезентований у її образі світу, насамперед, смисловим конструктом «своє – чуже». Крім того, цей конструкт відображає найбільш суттєві в культурному та індивідуальному ракурсах своєрідні характеристики причетності молодої людини до власного життєвого світу і є фундаментальною опорою її існування в ньому. Дисертантка слушно підкреслює, що найважливіший напрямок зміни життєвого простору – це зростання та диференціювання його часового виміру: психологічного сьогодення, минулого, майбутнього, а також перебудов по лінії реального/ірреального; при цьому одночасно зростає організація (інтеграція) усередині сфер життєвого простору. Авторкою наголошено, що неоднорідність життєвого простору молоді утворює резерви динамічних процесів у ньому, з яких найбільш важливими є процеси ідентифікації-відокремлення, які розглядаються як базові механізми розвитку особистості в онто- та соціогенезі. Слід погодитися з дисертанткою, що при всій складності та багатогранності життєвого простору молоді він становить певну цілісність, оскільки виражає смислову єдність особистості, втілює та підтримує її спрямованість і автономність, а основними характеристиками життєвого простору молоді є ступінь його організованості, узгодженості, структурованості та інтегрованості, широта часової перспективи, диференційованість, а також міра його реалістичності та відкритості.

Оцінюючи викладений у теоретичному розділі матеріал зазначимо, що обґрунтування висунутих положень було здійснено дисертанткою з належною послідовністю та доказовістю. Цьому сприяла чітка структурованість дисертації загалом, її окремих розділів і підрозділів, зокрема.

У другому розділі «Концептуалізація проблеми гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів у соціально-психологічному

виміри» Н.М. Фалько проаналізовано специфіку проєктування життєвого простору молоді у ракурсі його гармонізації в умовах сучасних соціогенних викликів. Дисертанткою висвітлено культурно-освітній, соціокультурний та екокультурний виміри гармонізації життєвого простору молоді в період соціогенних викликів і артикульовано проблематику технологічної та інформаційно-цифрової реальності в аспекті гармонізації життєвого простору молоді.

Авторкою здійснено концептуалізацію проблеми гармонізації життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів з урахуванням параметрів системності (організована сукупність різних систем), функціональності (широта охоплення, гнучкість) та змістовності його інституційних форм. У дисертації повною мірою обґрунтовано необхідність гармонізації життєвого простору молоді шляхом багатовекторного проєктування на інституційному рівні (як проєктування соціально-психологічних умов розвитку особистості) та на індивідуальному рівні (як проєктування у власному життєвому просторі).

Дисертантка доводить доцільність поєднання у процесі проєктування життєвого простору молоді та його гармонізації соціокультурної складової, яка забезпечує наступну інституціалізацію, та особистісної складової, яка забезпечує становлення молодої людини як суб'єкта культурно-освітнього простору. Авторкою показано, що визначення структурної організації життєвого простору молоді, інституційний рівень якої утворюється системою формальних, інформальних та неформальних елементів, що сукупно задовольняють інтереси та потреби молоді, а індивідуальний психологічний рівень утворюють культурно-освітні стратегії, стає ефективним засобом його гармонізації та організації життєдіяльності молодої людини, а проєктування нею власного життєвого простору сприяє її розвитку як суб'єкта діяльності, тобто становлення особистості як суб'єкта саморозвитку та самоздійснення. При цьому проєктування

життєвого простору молоді розглядається дослідницею в практико-орієнтованому векторі щодо здатності ініціювати принципово нові форми, технології і практики життєдіяльності та життєздійснення засобами виявлення внутрішніх та зовнішніх механізмів гармонізації життєвого простору, в тому числі в екокультурному вимірі. Крім того, авторкою підкреслено, що соціокультурний вимір гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів доцільно розглядати крізь призму ідей інтеркультуралізму, зокрема у контексті розкриття складових та вимірjuвальних показників соціокультурного капіталу та його накопичення на макро- та мезорівнях.

Слід зазначити також ґрунтовне проведення Н.М. Фалько аналізування технологічної та інформаційно-цифрової реальності у гармонізації життєвого простору молоді в період соціогенних викликів.

У третьому розділі «Емпіричне вивчення соціально-психологічних особливостей життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів» Н.М. Фалько проведено аналіз суб'єктивної специфіки репрезентації життєвого простору молоді в її образі світу. Авторкою розкрито особливості життєвого простору молоді у змісті її життєвого вибору та життєвих стратегій в умовах соціогенних викликів, виявлено особистісні предиктори конструювання життєвого простору молоді та особливості функціонування його соціокультурних складових в період соціогенних викликів, а також визначено специфіку життєвого простору молоді в інформаційно-цифровій реальності.

Дисертанткою узагальнено, що більш вираженій суб'єктній позиції молоді відповідає більш високий рівень задоволеності життєвим простором і менш виражене бажання його змінити і навпаки. Авторкою з'ясовано, що у кризових (проблемних) ситуаціях, пов'язаних з соціогенними викликами, життєвий простір молоді може звужуватися; у ньому може зменшитися часова

перспектива (тільки до подій сьогодні) і диференційованість, знизитися організованість і відкритість, а також збільшитися зона ірреального.

Н.М. Фалько встановлено, що в ситуації значущого життєвого вибору високий рівень життєстійкості, толерантності до невизначеності, осмислення життя, а також наявність життєвих цілей, значущість цінностей, що виражають відкритість до змін, виступають як чинники, які зумовлюють готовність молоді розширити кордон життєвого простору в умовах соціогенних викликів. Авторкою визначено особистісні предиктори конструювання життєвого простору молоді (соціально-комунікативні, стратегіально-організаційні та афективно-поведінкові). Як чинник гармонізації соціальних відносин та життєвого простору молоді розглянуто процес гендерної ідентифікації.

Слід відзначити розкриття дослідницею особливостей функціонування соціокультурних складових життєвого простору молоді в період соціогенних викликів у векторі накопичення соціального капіталу (на макро- та мезорівнях) за показниками ідентифікації молоді з містом проживання, участі у громадських об'єднаннях, соціальної довіри, щільності соціальних комунікацій, соціального ресурсу авторитету. Авторкою ґрунтовно проведене аналізування специфіки життєвого простору молоді в інформаційно-цифровому середовищі засвідчило відмінність життєвих стратегій, представлених в ресурсах всемережжя у молоді, яка проживає у великих і малих містах; варіативність життєвих стратегій молоді всередині груп, яка проживає в одному місті, що виражається в індивідуальній диференційованості за багатьма індикаторами у навчально-професійній сфері, сфері відносин, сферах саморозвитку і дозвілля тощо.

У четвертому розділі *«Соціально-психологічний супровід процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів»* Н.М. Фалько розкрито змістовно-процесуальні засади побудови та реалізації інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу процесу

гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів та проведено оцінку її ефективності.

Запропонована дисертанткою інтегрована система соціально-психологічного супроводу була побудованої на принципах системності, динамічності, комплексності, перспективності, з задіянням культурно-освітньої, соціокультурної та екокультурної стратегій його проектування, з використанням методичної, ресурсної та організаційної складових, основу якої склали системні соціально-психологічні засоби та інтегративно-інваріантні психотехнології гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів, їх артикуляції в аспекті актуалізації сутнісних смислів життєдіяльності молоді та її гармонійного розвитку й самореалізації, з урахуванням сучасного соціального контексту розвитку українського суспільства та світового процесу глобалізації.

Методи соціально-психологічного супроводу в межах розробленої Н.М. Фалько інтегрованої системи поділялися на організаційні, емпіричні, опрацювання даних та інтерпретаційні. При цьому авторкою було впроваджено індивідуальну та групову форми роботи, а також соціальну підтримку (інструментальну та емоційну) та AR-технології доповненої реальності, з урахуванням особливостей життєвого простору молоді в інформаційно-цифровому середовищі. Крім того, свою ефективність довели соціально-психологічний тренінг з психологічним імітаційним моделюванням; психофізичний тренінг, тренінг саморегуляції; групи інтенсивного спілкування; групові дискусії, орієнтовані на розвиток динамічності когнітивних процесів; ігровий метод з елементами ділової та рольової гри; методи арт-терапії, задіяні у тематичних модулях інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу, які сприяли процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів. За підсумками реалізації інтегрованої системи (за модулями) здійснювався відповідний моніторинг та затверджувався план коригуючих заходів.

Взагалі, треба констатувати, що структура дисертації достатньо продумана, має чітку логіку викладу наукового матеріалу та добре компонована. Теоретична обґрунтованість, використання чисельних наукових джерел та різноманітних методів дослідження зумовили вагому наукову новизну отриманих результатів, теоретичну й практичну його значущість.

Напрямок дослідження відповідає науково-дослідній темі кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького «Психологічні засади актуалізації ресурсності та життєстійкості особистості: концептуалізація та розвиток» (державний реєстраційний номер: 0121U110568) і комплексним науково-дослідним темам кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства».

Одержані наукові результати мають достатньо аргументований характер і відрізняються достовірністю. Це підтверджується обґрунтованістю вихідних теоретико-методологічних положень, використанням надійних і валідних діагностичних методик, репрезентативністю вибірки і коректним застосуванням методів математичної статистики, що забезпечило надійність й вірогідність отриманих результатів дослідження. Реалізація мети й завдань дослідження здійснювалася шляхом комплексного використання загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в комплексі вони вирішують актуальне наукове завдання щодо визначення соціально-психологічних основ гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів. У дисертаційному дослідженні Н.М. Фалько не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 61 публікації авторки, з яких: 11 розділів у колективних монографіях, 1 одноосібна монографія, 2 навчально-методичні праці, 29 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них: 15 статей у наукометричних виданнях, з яких: 3 статті – у наукометричній базі Scopus, 2 статті – у наукометричній базі Web of Science Core Collection, 3 статті – у міжнародних періодичних наукометричних виданнях), 18 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

У цілому представлена до захисту дисертаційна робота є завершеним, обґрунтованим дослідженням, яке виконане на високому теоретико-методологічному рівні.

Водночас, вважаємо за потрібне зробити деякі зауваження та пропозиції.

1. Авторка слушно відзначає, що теоретична конструкція життєвого простору охоплює весь діапазон психологічних ситуацій: від поточної безпосередньої ситуації до життєвої ситуації в цілому. Проте, з тексту дисертації не зрозуміло, як за масштабом та рівнем абстракції дисертантка співвідносить поняття «життєвий простір» з онтологічною категорією «життєвий світ».

2. На нашу думку, потребує уточнення, які методологічні підходи було покладено авторкою у вивчення питання життєвого досвіду молоді у векторі висвітлення проблеми транзитивності її життєвого простору.

3. Авторка констатує, що отримана в емпіричному дослідженні структура суб'єктивного образу життєвого простору молоді відповідає його теоретичній моделі, розширюючи та конкретизуючи її стосовно досліджених вибірок (респондентів молодшого та старшого юнацького віку). Проте, такий постулат потребує більш розширеного і переконливого пояснення з боку дисертантки.

4. У роботі проведено якісне, ґрунтовне узагальнення отриманих даних, проте бракує опрацювання результатів констатувального етапу дослідження

методами математичної статистики, що суттєво збагатило б інформативність таких даних.

Висловлені зауваження та пропозиції носять в основному рекомендаційний характер. Вони не знижують загальної високої оцінки наукової роботи, яка є цілісним, закінченим дослідженням достатньо важливої та актуальної проблеми соціальної психології.

Реферат Н.М. Фалько відповідає основному змісту дисертації. Наведені в рефераті наукові положення, висновки й рекомендації розкриті та обґрунтовані в тексті дисертації.

Отже, дисертація Н.М. Фалько «Соціально-психологічні основи гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів» виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є самостійним, логічним, завершеним дослідженням, яке відповідає пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка – Фалько Наталя Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

**член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Херсонського державного університету
МОН України**

І. С. Попович

Підпис І.С. Поповича підтверджую
Начальниця відділу кадрів
19.03.2025

